

МАРЦЕНКО Наталія

 <https://orcid.org/0000-0003-0947-5179>

к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного університету
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна
nata.martsenko@gmail.com

MARTSENKO Nataliia

 <https://orcid.org/0000-0003-0947-5179>

PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Civil
Law and Procedure
West Ukrainian National University
11, Lvivska St., Ternopil, 46009, Ukraine
nata.martsenko@gmail.com

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ НОРМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТЛО ВПО

Актуальність дослідження зумовлена тим, що забезпечення права на житло внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є одним із пріоритетних напрямів державної політики в умовах збройної агресії росії проти України, що триває, та важливою складовою виконання міжнародних зобов'язань нашої держави. Незважаючи на поступове удосконалення національного законодавства і розвиток механізмів компенсації за зруйноване житло, проблема забезпечення житлових прав ВПО залишається актуальною. Необхідність подальшої імплементації європейських стандартів та удосконалення правового регулювання зумовлює особливу актуальність цього дослідження в умовах європейської інтеграції України. Метою дослідження є аналіз європейських стандартів забезпечення права на житло ВПО і визначення особливостей їх імплементації у законодавство України. Використано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема діалектичний, формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, логіко-юридичний, а також методи аналізу, синтезу, узагальнення і систематизації. Зроблено висновок, що право ВПО на житло є одним із фундаментальних соціальних прав, реалізація якого потребує комплексного правового забезпечення. Встановлено, що сучасні європейські стандарти розглядають забезпечення житлом не лише як надання тимчасового прихистку, а і як систему правових, організаційних та соціальних гарантій, що охоплює забезпечення належних житлових умов, недискримінацію, реалізацію довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення, відновлення майнових прав і функціонування ефективних адміністративних процедур. Обґрунтовано, що ефективно забезпечення житлових прав ВПО досягається шляхом поєднання механізмів реституції та компенсації житла, розвитку державних житлових програм, чіткого розмежування повноважень

IMPLEMENTATION OF EUROPEAN STANDARDS ON SAFEGUARDING THE RIGHT TO HOUSING FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS

The relevance of this study lies in the fact that ensuring the right to housing for internally displaced persons (IDPs) is one of the priority areas of Ukraine's public policy in the context of the ongoing armed aggression of the Russian against Ukraine and an essential component of fulfilling the country's international obligations. Despite the gradual improvement of national legislation and the development of compensation mechanisms for destroyed housing, the issue of protecting the housing rights of IDPs remains highly relevant. The need for the further implementation of European standards and the improvement of the legal framework governing the protection of IDPs' housing rights determines the particular significance of this study in the context of Ukraine's European integration. The aim of the study is to analyze the European standards for ensuring the right to housing of IDPs and to identify the specific features of their implementation in the legislation of Ukraine. This study employs both general scientific and special legal research methods, including the dialectical, formal-legal, systemic-structural, comparative-legal and logical-legal methods, as well as the methods of analysis, synthesis, generalization and systematization. It is concluded that the right of IDPs to housing is one of the fundamental social rights, the effective realization of which requires comprehensive legal protection. The study establishes that contemporary European standards regard the provision of housing not merely as the allocation of temporary shelter, but as a system of legal, organizational and social guarantees encompassing adequate housing conditions, non-discrimination, the implementation of durable solutions to internal displacement, the restoration of property rights and the functioning of effective administrative procedures. The study substantiates that the effective protection of the housing rights of IDPs is achieved through a combination of housing restitution and compensation mechanisms, the development of state housing programs, a clear delineation of the powers of public authorities and the implementation of a

Copyright © 2026. Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії [Creative Commons Attribution License 4.0 \(CC-BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) Міжнародна ліцензія

органів публічної влади і реалізації довгострокової житлової політики. Зроблено висновок, що подальший розвиток правового регулювання в цій сфері має бути спрямований на розширення житлових програм, удосконалення механізмів компенсації та подальшу гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи (ВПО), право на житло, майнові права, захист прав людини, практика ЄСПЛ, компенсація, реституція, зобов'язання, європейські стандарти.

long-term housing policy. It concludes that the further development of legal regulation in this area should focus on expanding housing programs, improving compensation mechanisms and further harmonizing national legislation with European standards.

Keywords: internally displaced persons (IDPs), the right to housing, property rights, protection of human rights, the practice of the European Court of Human Rights (ECtHR), compensation, restitution, obligations, European standards.

Вступ

Збройна агресія російської федерації проти України спричинила безпрецедентне внутрішнє переміщення населення, що актуалізувало питання забезпечення та захисту прав ВПО. Одним із найбільш проблемних напрямів державної політики у цій сфері є реалізація права на житло, оскільки втрата або пошкодження житла, вимушене проживання в місцях тимчасового перебування, недостатній розвиток фонду соціального житла та складність доступу до механізмів компенсації створюють перешкоди для інтеграції ВПО у приймаючі громади, а також реалізації інших конституційних прав і свобод.

У сучасних умовах забезпечення житлових прав ВПО набуває особливого значення не лише як складова соціального захисту населення, а і як один із пріоритетних напрямів державної політики і виконання міжнародних зобов'язань України. Європейські стандарти виходять із того, що право на житло не обмежується наданням тимчасового прихистку, а охоплює забезпечення належних житлових умов, захист майнових прав, реалізацію довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення, недопущення дискримінації та функціонування ефективних адміністративних механізмів реалізації цього права.

Попри поступове вдосконалення національного законодавства, прийняття Закону України від 1 липня 2026 року № 4924-IX "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" (2026), розвиток механізмів компенсації за пошкоджене та знищене житло, а також запровадження державних і місцевих житлових програм, низка проблем у сфері забезпечення житлових прав ВПО залишається невирішеною. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу європейських стандартів забезпечення права на житло ВПО й оцінки стану їх імплементації в законодавство України.

Значний внесок у дослідження права на житло, європейських стандартів, правового забезпечення прав ВПО та захисту майнових прав зробили вітчизняні й зарубіжні науковці, зокрема Галянтич (2006), Аврамова (2017, 2021), Наливайко (2025), Кулініч (2022), Черевко (2025), Бурін (2025), *Philpott* (2006) та інші. Водночас сучасні зміни законодавства України, поява нових механізмів забезпечення житлових прав ВПО та необхідність приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів викликають потребу в подальших наукових дослідженнях зазначеної проблематики.

З огляду на це метою дослідження є аналіз європейських стандартів забезпечення права на житло ВПО та визначення особливостей їх імплементації в законодавство України.

В основу роботи покладено гіпотезу про те, що ефективне забезпечення права на житло ВПО можливе лише за умови комплексної імплементації європейських стандартів, які передбачають не лише надання тимчасового житла, але й формування довгострокової державної житлової політики, розвиток механізмів відновлення майнових прав, компенсації, соціальної інтеграції й ефективного правового забезпечення реалізації житлових прав.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України (1996), Закон України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" від 1 липня 2026 року № 4924-IX (2026), Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення (1998), Європейська соціальна хартія (переглянута) (1996, редакція від 7 вересня 2016 р.), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини, 1950), рекомендації та резолюції Ради Європи (*Recommendation Rec(2006)6*, 2006; *Resolution 1708* (2010); *Resolution 2198* (2018)), практика Європейського суду з прав людини, а також інші нормативно-правові акти.

Методологічною основою є загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема діалектичний, формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, логіко-юридичний, а також методи аналізу, синтезу, узагальнення та систематизації.

Для досягнення поставленої мети статтю поділено на дві частини. У першій досліджено європейські стандарти забезпечення права на житло ВПО, проаналізовано Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення, Європейську соціальну хартію (переглянуту), Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, рекомендації Ради Європи та практику Європейського суду з прав людини, а також визначено основні елементи сучасної європейської моделі забезпечення житлових прав ВПО. У другій частині проаналізовано реалізацію зазначених стандартів у законодавстві України, досліджено сучасні механізми забезпечення житлом і компенсації за пошкоджене або знищене житло, окреслено основні проблеми їх практичного застосування та визначено перспективні напрями вдосконалення правового забезпечення житлових прав ВПО з урахуванням досвіду окремих європейських держав.

1. Європейські стандарти забезпечення права на житло внутрішньо переміщених осіб

Як зазначає Галянтич (2006), право на житло є одним із основоположних конституційних соціальних прав людини, яке має комплексний характер та охоплює не лише можливість набуття житла у власність

чи користування, а й гарантовану державою можливість безперешкодно володіти, користуватися і розпоряджатися житлом, а також вимагати належного правового захисту в разі порушення відповідного права. На думку Аврамової (2017, 2021), право на житло є правом особи на доступне, стабільне проживання в безпечному житлі, що не обмежується лише наявністю житлового приміщення, а й охоплює комплекс правових гарантій його реалізації та захисту. Водночас реалізація права на житло не може зводитися виключно до надання особі житлового приміщення, а передбачає створення державою належних правових, економічних та організаційних гарантій, які забезпечують реальну можливість здійснення цього права на засадах справедливості, рівності й соціальної захищеності. В умовах внутрішнього переміщення населення реалізація права на житло набуває особливого значення.

Втрата місця постійного проживання внаслідок збройного конфлікту, окупації, насильства або надзвичайних ситуацій зумовлює виникнення позитивного обов'язку держави щодо забезпечення ВПО належними житловими умовами та створення ефективних адміністративно-правових механізмів реалізації цього права. При цьому сучасні європейські стандарти не обмежуються гарантуванням тимчасового притулку, а передбачають комплексний підхід, що включає забезпечення гідного житла, недискримінацію, свободу вибору довгострокового рішення, відновлення житлових прав і надання ефективних засобів правового захисту. Тому обов'язок держави полягає не лише у створенні механізмів надання житла, а й у формуванні комплексної житлової політики, заснованої на принципах верховенства права, соціальної справедливості та правової визначеності (Галянтич, 2023).

На сьогодні немає міжнародного договору, який би регулював питання забезпечення права ВПО, в тому числі на житло. Натомість міжнародні стандарти в цій сфері сформувалися шляхом поєднання універсальних міжнародних договорів про права людини, регіональних європейських інструментів, актів "м'якого права" та практики міжнародних судових інституцій. У європейському правовому просторі особливе значення мають Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення, Європейська соціальна хартія (переглянута), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи *CM/Rec(2006)6* та практика Європейського суду з прав людини (практика ЄСПЛ), які у своїй сукупності формують нормативну основу забезпечення житлових прав ВПО. Сукупність цих джерел визначає зміст позитивних зобов'язань держав щодо забезпечення ВПО належними житловими умовами, недопущення дискримінації, захисту майнових прав, а також створення ефективних адміністративних механізмів реалізації права на житло.

Основою міжнародних стандартів захисту житлових прав ВПО є Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення, розроблені Представником Генерального секретаря ООН Френсісом Денгом у 1998 році.

Незважаючи на рекомендаційний характер, зазначений документ визнається універсальним міжнародним стандартом у сфері захисту ВПО та використовується Радою Європи, Європейським судом з прав людини, Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців та національними урядами під час формування державної політики щодо ВПО. Особливе значення для забезпечення житлових прав мають Принципи 18, 21 та 28–30 Керівних принципів. Так, відповідно до Принципу 18, компетентні органи державної влади зобов'язані забезпечити ВПО доступ до належного житла, продовольства, питної води, медичної допомоги та інших основних умов існування без будь-якої дискримінації. Водночас забезпечення житлом розглядається не як гуманітарна допомога, а як складова забезпечення гідного рівня життя людини (Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення, 1998).

Важливе значення має також Принцип 21, який закріплює гарантії захисту майна та володінь ВПО. Він встановлює обов'язок держави запобігати незаконному захопленню, знищенню, привласненню або використанню майна осіб, які були змушені залишити місце свого проживання. Тому міжнародні стандарти поширюються не лише на забезпечення особи новим житлом, а й на охорону її майнових прав щодо житла, залишеного внаслідок переміщення (Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення, 1998). Водночас найбільш комплексне регулювання довгострокових житлових рішень міститься у Принципах 28–30, відповідно до яких держави повинні створити умови для реалізації одного із трьох довгострокових рішень: добровільного повернення до покинутого місця проживання, місцевої інтеграції у громаді фактичного проживання або переселення в іншу частину держави. При цьому вибір відповідного варіанта має здійснюватися виключно добровільно, без примусу чи дискримінації. Також держави повинні забезпечити повернення майна або виплату справедливої компенсації у випадках, коли реституція є неможливою. Саме зазначений підхід став основою сучасної європейської концепції забезпечення житлових прав ВПО.

Важливе місце у формуванні європейських стандартів займає Європейська соціальна хартія (переглянута), яка хоча й не містить спеціальних положень щодо ВПО, однак її положення формують загальні соціальні стандарти забезпечення права на житло (Черевко, 2025; Наливайко, 2025). Зокрема, стаття 31 встановлює обов'язок держав поступово забезпечувати доступ до житла належного рівня, запобігати бездомності та сприяти доступності житла для соціально вразливих категорій населення. Водночас статті 16 та 30 закріплюють обов'язок держав забезпечувати належний соціальний захист сім'ї та здійснювати заходи щодо подолання бідності й соціального відчуження, що має особливе значення для ВПО як категорії населення, яка перебуває в підвищеному соціальному ризику (Європейська соціальна хартія (переглянута), 1996, редакція від 7 вересня 2016 р.).

Водночас практика Європейського комітету із соціальних прав свідчить, що поняття "право на житло" має комплексний зміст і не обмежується лише фактом надання особі житлового приміщення. Тлумачачи статтю 31 Європейської соціальної хартії (переглянутої), Комітет виходить із того, що належне житло повинно відповідати встановленим критеріям якості та безпеки, бути конструктивно придатним для проживання, забезпеченим необхідними комунальними послугами (водопостачанням, електропостачанням, опаленням, санітарними умовами), не бути перенаселеним та гарантувати особі правову захищеність користування житлом (*Council of Europe, 2005; Conclusions 2003 – France, 2003; European Committee of Social Rights, 2022*). При цьому держави зобов'язані не лише законодавчо визначити стандарти належного житла, а й забезпечити їх практичне дотримання шляхом здійснення контролю за житловим фондом, запровадження ефективних адміністративних процедур та механізмів судового захисту.

Такий підхід має принципове значення для забезпечення житлових прав ВПО. Надання тимчасового місця проживання саме по собі не свідчить про належне виконання державою позитивних зобов'язань, якщо таке житло не відповідає критеріям безпечності, доступності, придатності для проживання та правової визначеності користування. Відтак, реалізація права на житло внутрішньо переміщених осіб повинна здійснюватися не як тимчасовий гуманітарний захід, а як елемент довгострокової державної політики, спрямованої на забезпечення стабільних житлових умов, соціальної інтеграції й ефективного захисту житлових прав відповідно до стандартів Європейської соціальної хартії (переглянутої).

Спеціальним європейським документом у сфері захисту ВПО є Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи *CM/Rec(2006)6* щодо внутрішньо переміщених осіб. Документ ґрунтується на положеннях Керівних принципів ООН та деталізує обов'язки держав-членів Ради Європи щодо забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб. Рекомендація передбачає необхідність створення комплексної державної політики, спрямованої на забезпечення житлом, відновлення майнових прав, запобігання дискримінації, координацію діяльності органів влади та створення ефективних адміністративних процедур надання допомоги (*Recommendation Rec(2006)6 of the Committee of Ministers to member states on internally displaced persons, 2006*). Особливу увагу приділено саме довгостроковим рішенням проблеми внутрішнього переміщення, тому державам рекомендується не обмежуватися заходами гуманітарного реагування, а забезпечувати умови для стійкої інтеграції ВПО у приймаючих громадах, добровільного повернення або переселення до іншого регіону держави (Бурін, 2025).

Слід зазначити, що Рекомендація *CM/Rec(2006)6* розглядає забезпечення житлових прав ВПО не як тимчасовий гуманітарний захід, а як складову довгострокової державної політики, спрямованої на досягнення

сталих рішень у сфері внутрішнього переміщення. При цьому право на житло тісно пов'язується із забезпеченням інших фундаментальних прав людини, зокрема права на достатній життєвий рівень, повагу до приватного і сімейного життя, мирне володіння майном та соціальний захист. Водночас Рекомендація виходить із необхідності застосування комплексного адміністративно-правового механізму забезпечення житлових прав ВПО, який повинен охоплювати належну координацію діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування, створення ефективних процедур обліку потреб ВПО, запровадження прозорих механізмів надання житла або житлової підтримки, а також забезпечення доступу до адміністративного і судового оскарження рішень, що стосуються реалізації житлових прав. Особливе значення при цьому надається недопущенню дискримінації ВПО та забезпеченню рівного доступу до житлових програм і соціальних гарантій незалежно від підстав внутрішнього переміщення чи місця проживання (Кулініч, 2022; Горінов, 2026).

Також Рекомендація наголошує на необхідності відновлення порушених майнових прав ВПО, в тому числі шляхом повернення житла, реституції майна або надання справедливої компенсації у випадках, коли фактичне повернення є неможливим. Такий підхід відповідає сучасним міжнародним стандартам захисту прав людини і свідчить, що ефективне забезпечення права на житло передбачає не лише задоволення нагальних житлових потреб, а й створення правових передумов для довгострокової інтеграції, добровільного повернення або переселення ВПО із дотриманням принципів законності, пропорційності, правової визначеності та поваги до людської гідності (Philpott, 2006).

Значний внесок у розвиток європейських стандартів здійснила Парламентська асамблея Ради Європи, яка у своїх резолюціях і рекомендаціях неодноразово наголошувала на необхідності забезпечення житлових прав ВПО як одного з ключових елементів захисту прав людини (*Resolution 1708 (2010); Recommendation 1877 (2009); Resolution 2198 (2018)*). У документах ПАРЄ підкреслюється, що держави повинні забезпечувати рівний доступ ВПО до житлових програм, механізмів компенсації, соціального житла та ефективних адміністративних процедур без будь-якої дискримінації за ознакою місця проживання чи статусу внутрішнього переміщення.

Важливу роль у формуванні європейських стандартів відіграє Європейська конвенція з прав людини і основоположних свобод, хоча вона безпосередньо не гарантує права на житло (Paraskeva, 2017). Захист житлових прав забезпечується шляхом тлумачення положень статті 8 Конвенції, яка гарантує право на повагу до житла, та статті 1 Першого протоколу, що закріплює право мирного володіння майном (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами), 1950; Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, 1952). У практиці Європейського суду з прав людини

поняття "житло" тлумачиться автономно і не залежить від формального права власності. Суд неодноразово наголошував, що втручання держави у право особи на житло повинно відповідати критеріям законності, легітимної мети та пропорційності (Галянтич & Самойленко, 2015; Марценко, 2018).

Особливого значення для ВПО набуває практика ЄСПЛ щодо захисту майнових прав осіб, які втратили можливість користуватися житлом внаслідок воєнних конфліктів або окупації територій. У практиці ЄСПЛ сформовано підхід, відповідно до якого ефективний захист житлових і майнових прав не обмежується негативним обов'язком держави утримуватися від незаконного втручання у право власності, а передбачає позитивний обов'язок створити ефективні адміністративні та судові механізми реституції майна або виплати справедливої компенсації у випадках, коли повернення майна є об'єктивно неможливим (*European Court of Human Rights*, 2004, 2015a, 2015b). Отже, стандарти ЄСПЛ виходять за межі формального захисту права власності та покладають на державу позитивний обов'язок створити ефективні адміністративні процедури відновлення житлових прав.

2. Реалізація європейських стандартів забезпечення права на житло внутрішньо переміщених осіб в Україні

Варто зауважити, що проведений аналіз європейських стандартів дає підстави стверджувати, що сучасна європейська модель забезпечення права на житло ВПО ґрунтується на п'яти взаємопов'язаних елементах: гарантуванні гідних житлових умов; забезпеченні рівності та недискримінації; створенні умов для реалізації трьох довгострокових рішень (добровільного повернення, місцевої інтеграції або переселення); ефективного захисту майнових прав, включно з реституцією або компенсацією; функціонуванні доступних і прозорих адміністративних процедур отримання житла та реалізації відповідних соціальних гарантій. Зазначені елементи становлять основу сучасної європейської моделі забезпечення житлових прав ВПО та визначають зміст позитивних зобов'язань держави в цій сфері. Відповідно, оцінка ефективності національного законодавства має здійснюватися крізь призму його відповідності зазначеним стандартам.

У цьому контексті важливим етапом розвитку вітчизняного законодавства стало прийняття Закону України від 1 липня 2026 року № 4924-IX "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" (2026), який заклав нову концептуальну модель державної політики у сфері внутрішнього переміщення. Закон відійшов від переважно кризового підходу до регулювання статусу ВПО й орієнтував державну політику на забезпечення безперервного захисту прав особи на всіх етапах внутрішнього переміщення – від евакуації та адаптації до інтеграції, добровільного повернення і реінтеграції. Водночас серед

основних напрямів державної політики законодавець визначив забезпечення реалізації права ВПО на житло, заборону дискримінації, створення умов для добровільного, безпечного і гідного повернення, інтеграції за новим місцем проживання, а також функціонування єдиної системи державного обліку та адміністративного супроводу ВПО, що загалом відповідає підходам, закріпленим у Керівних принципах ООН з питань внутрішнього переміщення та Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи *CM/Rec(2006)6*.

Одним із ключових інструментів реалізації житлових прав ВПО залишаються державні житлові програми та механізми компенсації за пошкоджене або знищене нерухоме майно. Передусім це стосується державної програми "єВідновлення", яка забезпечує надання компенсації власникам житла, знищеного або пошкодженого внаслідок збройної агресії росії, а також передбачає можливість отримання житлового сертифіката для придбання нового житла. Водночас поряд із загальнодержавною програмою функціонують місцеві програми забезпечення житлом ВПО, що реалізуються органами місцевого самоврядування шляхом будівництва, реконструкції, придбання житла, надання пільгових кредитів, компенсації орендної плати або співфінансування житлових проєктів за підтримки міжнародних організацій.

Однак, попри позитивні зміни, чинний механізм реалізації права на житло ВПО ще не повною мірою відповідає європейським стандартам. Насамперед законодавство України не встановлює гарантованого права ВПО на отримання постійного житла, тоді як більшість наявних механізмів орієнтована переважно на тимчасове розміщення або надання фінансової підтримки. У результаті забезпечення житлом значною мірою залежить від наявності бюджетного фінансування, міжнародної технічної допомоги та реалізації окремих державних чи місцевих програм, що не забезпечує рівного доступу всіх ВПО до житлових гарантій. Також суттєвою проблемою залишається недостатній фонд соціального та муніципального житла. На відміну від багатьох європейських держав, в Україні відсутня розвинена система соціального житлового фонду, що ускладнює реалізацію довгострокових програм інтеграції ВПО. Значна частина житлових програм має проєктний характер або реалізується за підтримки міжнародних донорів, що не забезпечує їх стабільності та системності.

Окремої уваги потребує відсутність цілісної довгострокової державної житлової політики щодо ВПО. Незважаючи на запровадження нових законодавчих підходів, державне регулювання й надалі переважно орієнтоване на реагування на наслідки внутрішнього переміщення, тоді як європейські стандарти передбачають реалізацію сталих рішень, які охоплюють добровільне повернення, місцеву інтеграцію або переселення в іншу частину держави із забезпеченням належних житлових умов, соціальної інтеграції та відновлення майнових прав (*Recommendation Rec(2006)6 of the Committee of Ministers to member*

states on internally displaced persons, 2006; Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення, 1998).

Певні труднощі виникають і під час реалізації механізмів компенсації за зруйноване житло. Практика застосування програми "ЄВідновлення" засвідчує, що найбільш проблемними залишаються питання підтвердження факту знищення житла на тимчасово окупованих територіях або в районах активних бойових дій, проведення технічного обстеження об'єктів, документального підтвердження права власності, а також тривалості адміністративних процедур прийняття рішень. Зазначені обставини істотно обмежують доступ окремих категорій ВПО до механізмів компенсації та потребують подальшого вдосконалення адміністративних процедур із використанням сучасних цифрових технологій, дистанційного обстеження об'єктів нерухомості та спрощення доказових процедур.

Загалом аналіз національного законодавства свідчить, що Україна поступово імплементує європейські стандарти забезпечення житлових прав ВПО, однак цей процес ще не завершено. Подальше вдосконалення адміністративно-правового регулювання має бути спрямоване на формування цілісної державної житлової політики щодо ВПО, розширення фонду соціального житла, нормативне закріплення механізмів довгострокового забезпечення житлом та удосконалення процедур компенсації. Зазначене зумовлює необхідність подальшого вдосконалення механізму державного управління у сфері забезпечення житлових прав ВПО, який має ґрунтуватися на принципах системності, узгодженості діяльності органів публічної влади, ефективності адміністративних процедур та належного нормативно-правового забезпечення, що є необхідною передумовою реалізації державної політики у відповідній сфері (Марценко, 2017).

Цікаво, що практика європейських держав також засвідчує, що ефективно забезпечення права на житло ВПО можливе лише за умови поєднання короткострокових заходів гуманітарного реагування із довгостроковою державною політикою, спрямованою на відновлення житлових прав, соціальну інтеграцію та забезпечення сталих рішень внутрішнього переміщення. Наприклад, однією з найбільш успішних моделей відновлення житлових прав ВПО є досвід Боснії і Герцеговини, сформований після завершення збройного конфлікту 1992–1995 років. Особливістю боснійської моделі стало поєднання міжнародно-правових гарантій, закріплених у Додатку VII Дейтонської мирної угоди, із національними адміністративними процедурами реституції майна (*Philpott*, 2006). Боснією і Герцеговиною створено уніфікований адміністративний механізм виконання рішень щодо повернення житла, що забезпечило відновлення прав сотень тисяч осіб та стало одним із найбільш успішних прикладів післяконфліктної реституції у Європі (*PLIP*, 2000). Важливо, що пріоритет було надано саме відновленню порушених майнових

прав, а не виключно виплаті грошової компенсації, що відповідало міжнародним стандартам захисту права власності та права на житло.

Суттєвий інтерес для України становить також досвід Грузії, яка після збройних конфліктів 1990-х років та війни 2008 року сформувала спеціальну модель державної житлової політики щодо ВПО. На відміну від більшості європейських держав, у Грузії було створено спеціальний центральний орган виконавчої влади, відповідальний за питання внутрішнього переміщення, а також запроваджено довгострокові державні програми забезпечення ВПО постійним житлом. Основними інструментами стали передача житла у власність ВПО, придбання квартир за рахунок державного бюджету, будівництво нових житлових комплексів, реконструкція занедбаних будівель та виплата компенсації для самостійного придбання житла (*Law of Georgia On Internally Displaced Persons from the Occupied Territories of Georgia*, 2014–2018).

Отже, ефективне забезпечення житлових прав ВПО можливе лише за умов формування комплексної та довгострокової державної політики, заснованої на європейських стандартах захисту прав людини. Така політика має поєднувати належне нормативно-правове регулювання, ефективні адміністративні механізми реалізації права на житло, достатній фонд соціального житла, дієві процедури компенсації та відновлення житлових прав, а також забезпечувати рівний доступ ВПО до житлових програм незалежно від місця їх проживання чи часу набуття відповідного статусу.

З огляду на викладене вище, видається доцільним доповнити Закон України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" положеннями щодо довгострокового забезпечення ВПО житлом та пов'язаного з ним обліку житлових потреб, що сприятиме переходу від переважно тимчасового житлового забезпечення до моделі, заснованої на створенні умов для добровільного повернення, місцевої інтеграції або переселення ВПО та застосуванні відповідних механізмів житлової підтримки. У зв'язку з цим пропонується доповнити статтю 13 Закону України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" від 1 липня 2026 року № 4924-IX (2026) частиною 8 такого змісту: "8. Держава забезпечує створення умов для переходу від тимчасового до довгострокового забезпечення внутрішньо переміщених осіб житлом з урахуванням результатів оцінювання їхніх потреб". Водночас для забезпечення практичної реалізації зазначеного положення доцільно удосконалити також інформаційно-аналітичний механізм, передбачений статтею 14 Закону. Зокрема, частину третю статті 14 пропонується доповнити пунктом 5: "5) ведення обліку житлових потреб внутрішньо переміщених осіб та формування інформації про необхідні види житлової підтримки для забезпечення довгострокового житлового рішення". Як вбачається, запровадження такого механізму дозволить пов'язати оцінювання індивідуальних житлових потреб ВПО

з конкретними інструментами державної та місцевої житлової політики, забезпечити більш обґрунтований розподіл наявного житлового фонду та ресурсів, а також створити передумови для переходу від тимчасового розміщення до довгострокового забезпечення житлом.

Висновки

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що право ВПО на житло є одним із ключових соціальних прав, реалізація якого потребує належного правового забезпечення. Сучасні європейські стандарти розглядають забезпечення житлом не лише як надання тимчасового прихистку, а як систему правових, організаційних і соціальних гарантій, що включає забезпечення належних житлових умов, недискримінацію, реалізацію довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення, відновлення майнових прав та функціонування ефективних адміністративних процедур.

Аналіз законодавства та практики України й окремих європейських держав засвідчив, що ефективне забезпечення житлових прав ВПО досягається завдяки поєднанню механізмів реституції та компенсації житла, розвитку державних житлових програм, чіткому розмежуванню повноважень органів публічної влади і реалізації довгострокової політики інтеграції ВПО. Водночас Україна поступово імплементує європейські стандарти у сфері забезпечення житлових прав ВПО, зокрема шляхом оновлення законодавства, розвитку механізмів компенсації за зруйноване житло та впровадження цифрових адміністративних сервісів. Попри це актуальними залишаються проблеми недостатнього фонду соціального житла, відсутності законодавчо визначених механізмів довгострокового забезпечення житлом і потреба у вдосконаленні адміністративних процедур реалізації житлових прав ВПО. Тому подальший розвиток правового регулювання в цій сфері має бути спрямований на формування цілісної державної житлової політики щодо внутрішньо переміщених осіб, розширення житлових програм, удосконалення механізмів компенсації та приведення національного законодавства в повну відповідність до європейських стандартів забезпечення права на житло.

Задля подальшої імплементації європейських стандартів у сфері забезпечення права на житло ВПО запропоновано удосконалити Закон України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" шляхом закріплення орієнтації державної політики на перехід від тимчасового до довгострокового забезпечення ВПО житлом з урахуванням результатів оцінювання їхніх потреб. Водночас пропонується удосконалити інформаційно-аналітичний механізм забезпечення житлових прав ВПО через запровадження обліку їхніх житлових потреб та формування інформації про необхідні види житлової підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

Conclusions 2003 – France, Article 31§1. (HUDOC-ESC). (2003). <https://hudoc.esc.coe.int/eng?i=2003%2Fdef%2FFRA%2F31%2F1%2FEN>

Council of Europe. (2005). *Report on the Meeting with Representatives of the Bulgarian Government on Provisions of the Revised Social Charter Not Accepted by Bulgaria* (Sofia, 4–5 October 2005). <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168048b8fb>

Europe's Forgotten People: Protecting the Human Rights of Long-term Displaced Persons. Recommendation 1877 (2009). (2009). <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17759&lang=en>

European Committee of Social Rights. (2022). *Digest of the Case Law of the European Committee of Social Rights*. Council of Europe. <https://rm.coe.int/digest-ecsr-prems-106522-web-en/1680a95dbd>

European Court of Human Rights. (2004). *Broniowski v. Poland*, Application No. 31443/96, Judgment of 22 June 2004. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-61828%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-61828%22])

European Court of Human Rights. (2015a). *Chiragov and Others v. Armenia*, Application No. 13216/05, Judgment of 16 June 2015. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-155353%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-155353%22])

European Court of Human Rights. (2015b). *Sargsyan v. Azerbaijan*, Application No. 40167/06, Judgment of 16 June 2015. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-155662%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-155662%22])

Humanitarian Consequences of the War in Ukraine. Resolution 2198 (2018). (2018). <https://pace.coe.int/en/files/24432/html>

Law of Georgia On Internally Displaced Persons from the Occupied Territories of Georgia. (2014–2018). <https://matsne.gov.ge/en/document/view/2244506?impose=parallelEnRu&fullscreen=1&publication=1>

Paraskeva, C. (2017). *Protecting Internally Displaced Persons under the European Convention on Human Rights and Other Council of Europe Standards: a handbook*. Council of Europe. https://www.coparaskeva.com/files/Paraskeva_C_Protecting_internally_displa.pdf

Philpott, C. B. (2006). From the Right to Return to the Return of Rights: Completing Post-War Property Restitution in Bosnia-Herzegovina. *International Journal of Refugee Law*, 18(1), 30–80. <https://doi.org/10.1093/ijrl/eei046>

PLIP (Property Law Implementation Plan). Inter-Agency Framework Document. (2000). https://www.ohr.int/ohr_archive/plip-inter-agency-framework-document/?print=pdf

Recommendation Rec(2006)6 of the Committee of Ministers to member states on internally displaced persons. (2006). Council of Europe. <https://search.coe.int/cm?i=09000016805d8265>

Solving Property Issues of Refugees and Internally Displaced Persons. Resolution 1708 (2010). (2010). <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b5aad>

Аврамова, О. Є. (2017). Право на житло: цивільно-правовий аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*, 6(1), 52–55. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/83d3f54c-f18b-4e91-8c99-3fa0c0e16fdd/content>

Avramova, O. Ye. (2017). The right to housing: Civil law aspect. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Legal Sciences*, 6(1), 52–55. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/83d3f54c-f18b-4e91-8c99-3fa0c0e16fdd/content>

Аврамова, О. Є. (2021). *Теоретичні засади приватно-правового регулювання житлових відносин в Україні*. Західноукраїнський національний університет. <https://repository.ndipp.gov.ua/handle/765432198/1133>

Avramova, O. Ye. (2021). *Theoretical Foundations of Private Law Regulation of Housing Relations in Ukraine*. West Ukrainian National University. <https://repository.ndipp.gov.ua/handle/765432198/1133>

Бурін, Д. І. (2025). Правове регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні та в Європейському союзі: стан та виклики. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*, (40), 62–79. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-40-06>

Burin, D. I. (2025). Legal Regulation of the Status of Internally Displaced Persons in Ukraine and the European Union: Current State and Challenges. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Law*, (40), 62–79. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-40-06>

Галантич, М. К. (2006). <i>Теоретико-правові засади реалізації житлових прав громадян в умовах ринкових перетворень</i> . НДІ приватного права і підприємництва АПРН України.	Halyantych, M. K. (2006). <i>Theoretical and legal foundations of the implementation of citizens' housing rights under market transformations</i> . Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the Academy of Legal Sciences of Ukraine.
Галантич, М. К. (Ред.). (2023). <i>Правові принципи регулювання житлових відносин в сучасних умовах</i> . НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПРН України. https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/782/mon_978-617-8084-19-6_2023.pdf?sequence=1&isAllowed=y	Halyantych, M. K. (Ed.). (2023). <i>Legal principles of regulating housing relations under modern conditions</i> . Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after Academician F. H. Burchak of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/782/mon_978-617-8084-19-6_2023.pdf?sequence=1&isAllowed=y
Галантич, М. К., & Самойленко, Г. В. (2015). Характеристика житла за цивільним законодавством України та в практиці Європейського суду з прав людини. <i>Приватне право і підприємництво</i> , (14), 134–140. https://www.ppp-journal.kiev.ua/archive/2015/14/35.pdf	Halyantych, M. K., & Samoylenko, H. V. (2015). Characteristics of Housing under the Civil Legislation of Ukraine and in the Practice of the European Court of Human Rights. <i>Private Law and Entrepreneurship</i> , (14), 134–140. https://www.ppp-journal.kiev.ua/archive/2015/14/35.pdf
Горінов, П. В. (2026). Адміністративно-правові гарантії реалізації прав внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. <i>Аналітично-порівняльне правознавство</i> , (3), ч. 2, 282–291. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.03.2.38	Horinov, P. V. (2026). Administrative and Legal Guarantees for the Implementation of the Rights of Internally Displaced Persons under Martial Law. <i>Analytical and Comparative Jurisprudence: Electronic Scientific Edition</i> , (3), part 2, 282–291. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.03.2.38
Європейська соціальна хартія (переглянута). (1996, редакція від 7 вересня 2016 р.). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text	European Social Charter (Revised). (1996, September 7, 2016 version). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
Закон України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" від 01.07.2026 року № 4924-IX. (2026). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4924-20#Text	Law of Ukraine "On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons" of July 1, 2026 No. 4924-IX. (2026). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4924-20#Text
Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення. (1998). https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf	United Nations Guiding Principles on Internal Displacement. (1998). https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf
Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року. (1950). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text	Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols) (European Convention on Human Rights) of 4 November 1950. (1950). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
Конституція України, № 254к/96-ВР. (1996, 28 червня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text	Constitution of Ukraine, No. 254k/96-VR. (1996, June 28). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
Кулініч, О. О. (2022). Гарантування прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах воєнного стану: загальна характеристика. <i>Аналітично-порівняльне правознавство</i> , (2), 59–63. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.10 , https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/261615	Kulinich, O. O. (2022). Guaranteeing the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons in Ukraine under Martial Law: General Characteristics. <i>Analytical and Comparative Jurisprudence</i> , (2), 59–63. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.10 , https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/261615
Марценко, Н. С. (2017). Теоретико-правове дослідження поняття, сутності та ознак державного управління. <i>Теорія і практика правознавства</i> , 12(2), 1–9. https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=593228	Martsenko, N. S. (2017). Theoretical and Legal Study of the Concept, Essence and Features of Public Administration. <i>Theory and Practice of Jurisprudence</i> , 12(2), 1–9. https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=593228

Марценко, Н. С. (2018). Порівняльно-правова характеристика поняття житла у національному та міжнародному праві. <i>Актуальні проблеми правознавства</i> , 4(16), 121–125. https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/559	Martsenko, N. S. (2018). Comparative Legal Characteristics of the Concept of Housing in National and International Law. <i>Actual Problems of Law</i> , 4(16), 121–125. https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/559
Наливайко, Л. Р. (2025). Європейські стандарти права громадян на соціальний захист. <i>Аналітично-порівняльне правознавство</i> , 4(3), 422–427. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.62	Nalyvaiko, L. R. (2025). European standards of citizens' right to social protection. <i>Analytical and Comparative Jurisprudence: Electronic Scientific Edition</i> , 4(3), 422–427. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.62
Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20 березня 1952 року. (1952). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text	Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 20 March 1952. (1952). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
Черевко, Н. О. (2025). Європейська соціальна хартія (переглянута) як фундаментальний документ забезпечення соціальних прав: історія та імплементація в Україні. <i>Вісник Національної академії правових наук України</i> , 32(1), 191–202. https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-1-191	Cherevko, N. O. (2025). The European Social Charter (Revised) as a Fundamental Document for Ensuring Social Rights: History and Implementation in Ukraine. <i>Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine</i> , 32(1), 191–202. https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-1-191

Конфлікт інтересів. Автор заявляє, що не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору.

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

Марценко, Н. (2026). Імплементація європейських норм забезпечення права на житло ВПО. *Ius Modernum*, 3(144), 64–78. [https://doi.org/10.31617/3.2026\(144\)03](https://doi.org/10.31617/3.2026(144)03)

Надійшла до редакції 10.06.2026.
Отримано після доопрацювання 20.07.2026.
Прийнято до друку 15.08.2026.
Публікація онлайн 16.09.2026.